

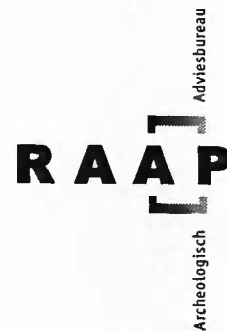
RAAP-RAPPORT 326

Gemeente Dongeradeel
Locatie 'Sionsberg'
Waarderend archeologisch onderzoek

B100 6807

RAAP-RAPPORT 326

Gemeente Dongeradeel
Locatie 'Sionsberg'
Waarderend archeologisch onderzoek

RIJKSDIENST VOOR HET OUDHEID-
KUNDIG BODEMONDERZOEK
Kerkstraat 1
3811 CV AMERSFOORT
Tel. 033-634233

8560

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Dongeradeel

Project: 'Sionsberg'

Titel: Gemeente Dongeradeel, locatie 'Sionsberg'; waarderend archeologisch onderzoek

Status: eindversie

Datum: december 1997

Auteur: dr. G.J. de Langen

Bestandsnaam: L:\Qxpress\sion\ra326-si.qxd

Projectcode: SION

Projectleider: dr. G.J. de Langen

Projectmedewerkers: T.M. Perger en drs. H. Veenstra

Autorisatie: drs. C.C. Hom

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau

telefoon: 020-463 4848

Zeeburgerdijk 54

telefax: 020-463 4949

1094 AE Amsterdam

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 1347

1000 BH Amsterdam

© RAAP Archeologisch Adviesbureau, 1997

Archeologisch adviesbureau RAAP aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

4	1 Inleiding
	1.1 Algemeen
	1.2 Opzet van het onderzoek
	1.3 Leeswijzer
6	2 Bureauonderzoek
	2.1 Algemeen
	2.2 Resultaten
9	3 Booronderzoek
	3.1 Methode
	3.2 Resultaten
12	4 Conclusies en aanbevelingen
	4.1 Conclusies
	4.2 Aanbevelingen
13	Literatuur
14	Verklarende woordenlijst
14	Gebruikte afkortingen
14	Overzicht van figuren

1 Inleiding

1.1 Algemeen

De gemeente Dongeradeel heeft op advies van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) archeologisch adviesbureau RAAP verzocht de locatie 'Sionsberg' ten zuidoosten van Dokkum archeologisch te onderzoeken (figuur 1). De gemeente heeft het onderzoek laten uitvoeren omdat de onderzoekslocatie ligt in het uitbreidingsplan van het industrieterrein Hoge Dijken en zij de archeologische waarde van de locatie wil laten meewegen bij de nadere invulling van de uitbreiding. Het doel van het onderhavig onderzoek is:

- het vaststellen van de archeologische waarde van de locatie;
- het formuleren van aanbevelingen met betrekking tot eventueel nader onderzoek en de toekomstige inrichting van de locatie.

Op de onderzoekslocatie heeft zich een terp bevonden die diep afgegraven is. Dit is de reden waarom het onderzoeksterrein lager ligt dan de onmiddellijke omgeving. Op de terp, die zelf uit de Vroege Middeleeuwen (525-900 na Chr.) dateerde en mogelijk zelfs uit de Romeinse tijd (12 voor-350 na Chr.), stonden in de Late Middeleeuwen (1250-1500 na Chr.) een uithof van de St. Bonifaciusabdij te Dokkum en een kapel ter ere van Maria. Vanaf 1664 staat de middeleeuwse bebouwing op de terp bekend als Sionsberg. Sinds de terpaafgraving herinneren, als enig overgebleven zichtbare overblijfselen, alleen de karakteristieke gebogen terpsloot en de restanten van de daaruit vertrekkende radiaire sloten nog aan het plaatselijke verleden. Het onderzochte terrein heeft een omvang van ca. 200 bij 300 meter.

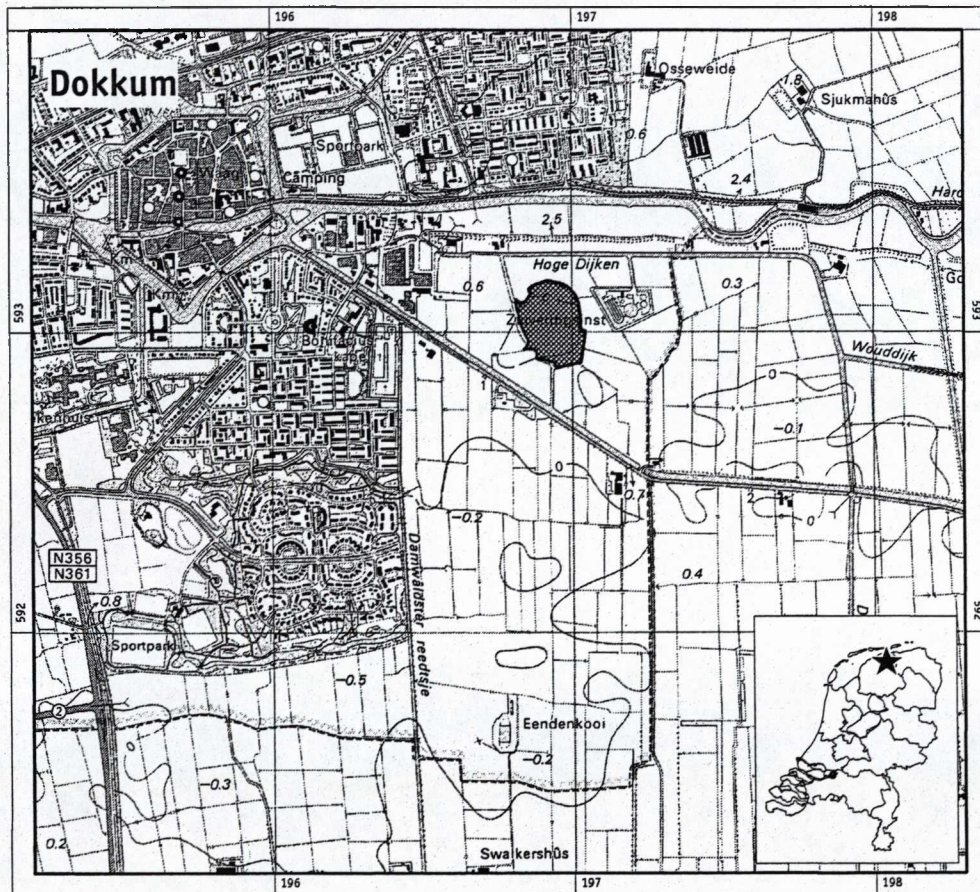
1.2 Opzet van het onderzoek

Het uitgevoerde onderzoek bestond uit bureauonderzoek en booronderzoek. Het bureauonderzoek was beperkt en had als doel het voorbereiden van het booronderzoek, opdat dit op een zo efficiënt mogelijke manier kon worden uitgevoerd. Het booronderzoek diende een oordeel over de huidige archeologische waarde van het onderzochte gebied mogelijk te maken. Op basis van het onderzoek zijn adviezen geformuleerd met betrekking tot nader onderzoek en de toekomstige inrichting van de locatie.

Het booronderzoek is uitgevoerd op 18 en 19 augustus 1997. De boorgegevens zijn uitgewerkt in de weken 43, 44 en 45 van 1997.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de resultaten van het bureauonderzoek. In hoofdstuk 3 worden de methode en resultaten van het booronderzoek beschreven. In hoofdstuk 4 worden conclusies getrokken aangaande de waarde van het onderzochte gebied. Tevens worden adviezen geformuleerd met betrekking tot nader onderzoek en de toekomstige inrichting van de locatie.

Figuur 1: Ligging van het onderzochte gebied (gearceerd); inzet: ligging in Nederland (ster).

2 Bureauonderzoek

2.1 Algemeen

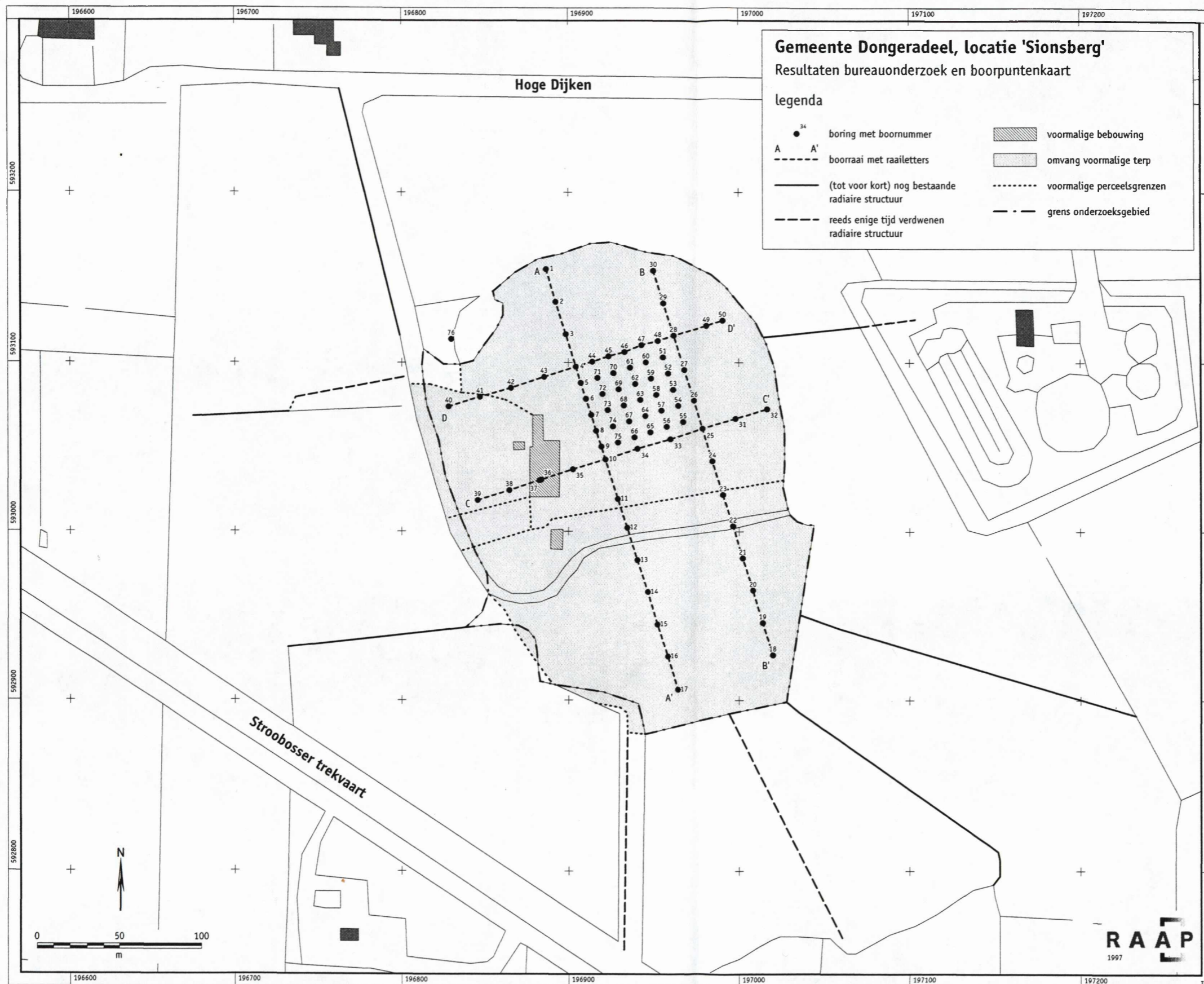
Tijdens het bureauonderzoek zijn diverse gegevens uit het onderzoeksgebied geïnventariseerd en bestudeerd om inzicht te verkrijgen in de landschappelijke en archeologische kenmerken van het gebied. Dit inzicht vormt een belangrijke richtlijn voor de planning en uitvoering van het booronderzoek. De volgende werkzaamheden zijn verricht:

- het bestuderen van bodemkundige-, historische en topografische kaarten (zie literatuurlijst);
- het bestuderen van literatuur en de meest relevante archeologische publicaties met betrekking tot het onderzoeksgebied (zie literatuurlijst);
- het inwinnen van informatie bij H. Mol van de Fryske Akademy te Leeuwarden.

2.2 Resultaten

De onderzoekslocatie 'Sionsberg' bevindt zich aan de rand van het kleigebied van Noord-Oostergo, op geringe afstand van het vol-middeleeuwse ontginningsgebied. Het pleistocene zand dagzoomt ten zuidoosten van de locatie Sionsberg op minder dan 1 kilometer afstand. Ter plekke van Sionsberg zelf bevindt het zandoppervlak zich op een diepte van enkele meters beneden maaiveld, op een diepte van twee à drie meter -NAP. Dit zand wordt afgedekt door een veenlaag en vervolgens door een kleilaag. De top van de klei bevindt zich rond de onderzochte locatie op enkele decimeters +NAP (Griede, 1978; Stiboka, 1981).

Op de onderzoekslocatie heeft zich een terp bevonden. Deze is diep afgegraven (tot ca. 0,4 à 0,6 m -NAP). De terp was volgens de bodemkaart (Stiboka, 1981) ovaal van vorm. De lengte-as van de terp was bijna noord-zuid georiënteerd. De terp die Eekhoff op deze plaats weergeeft op zijn kaart van Dantumadeel (1847) is nagenoeg rond van vorm en ook kleiner. Echter, aangezien Eekhoff in veel gevallen de door hem gekarteerde terpen te klein weergeeft, mag aangenomen worden dat de terp het gehele gebied besloeg dat heden nog door een gebogen sloot wordt omgeven (zie figuur 2). Deze sloot is dus de karakteristieke randsloot om de terp geweest. De terp besloeg hiermee het gehele onderzoeksgebied en had een omvang van ca. 200 bij 300 meter. Vanuit de randsloot vertrokken meerdere sloten die daarmee de directe omgeving van de terp een radiaire verkaveling gaven. Deze verkaveling is in het knipkleigebied karakteristiek voor de directe omgeving van ronde terpen van enige omvang. De randsloot is nog aanwezig. Tot voor kort waren ook vrijwel alle radiaire sloten nog aanwezig, een enkele in de vorm van een pad of een vaart.

Figuur 2: Resultaten bureauonderzoek en boorpuntenkaart.

Volgens de kaart van Eekhoff uit 1847 stonden omstreeks het midden van de vorige eeuw nog een boerderij en een kleiner gebouw op de terp. De boerderij of de locatie wordt aangeduid als die van Klooster Sionsberg. De oudst bekende kartografische afbeelding van Sionsberg is te vinden op de kaart die Jacob van Deventer omstreeks 1562 van Dokkum en omgeving vervaardigde. Volgens deze kaart bestond de nederzetting op de terp, die op de kaart duidelijk zichtbaar is, uit een kerk en enkele gebouwen, waarvan de functie niet nader aan te geven is. De oudste vermelding van de naam Sionsberg is te vinden in de *Beschryvinge van de heerlyckheydt van Frieslandt* van Christianus Schotanus uit 1664. Waarschijnlijk berust deze naamgeving op een foutieve samentrekking van verschillende functies van de terpnederzetting, zoals Hans Mol (1997) recentelijk heeft aangetoond. Bekend is dat op de terp ooit een kapel (de kerk van Van Deventer) heeft gestaan. De kapel was gewijd aan Maria en werd aangeduid als Onze Lieve Vrouwe to(e) Berg. Deze kapel is opgericht in het begin van de 14de eeuw en heeft, getuige Van Deventer's kaart, tot tenminste 1562 bestaan. Los van deze kapel was er in de nederzetting een uithof van de Dokkumer St. Bonifaciusabdij gevestigd. Van een zelfstandig klooster was dus geen sprake. Mol veronderstelt dat er verwarring is opgetreden met het ten noorden van Dokkum gelegen klooster Sion te Nijewier, dat behalve aan St. Bernardus, ook aan Maria gewijd was en eveneens op een terp stond.

Uithof en kapel werden gesticht in een oudere, in oorsprong vroeg-middeleeuwse nederzetting (De Langen, 1992; Knol, 1993). Gezien de ligging van de terp is het zeer goed mogelijk dat rond het begin van de Volle Middeleeuwen (900-1250 na Chr.) vanuit de nederzetting ontginningsactiviteiten in het aangrenzende veengebied zijn ontplooid (De Langen, 1992; Mol, 1997). De terp kan overigens reeds in de Romeinse tijd bewoond zijn geweest (vergelijk Boeles, 1951; Taayke, 1996).

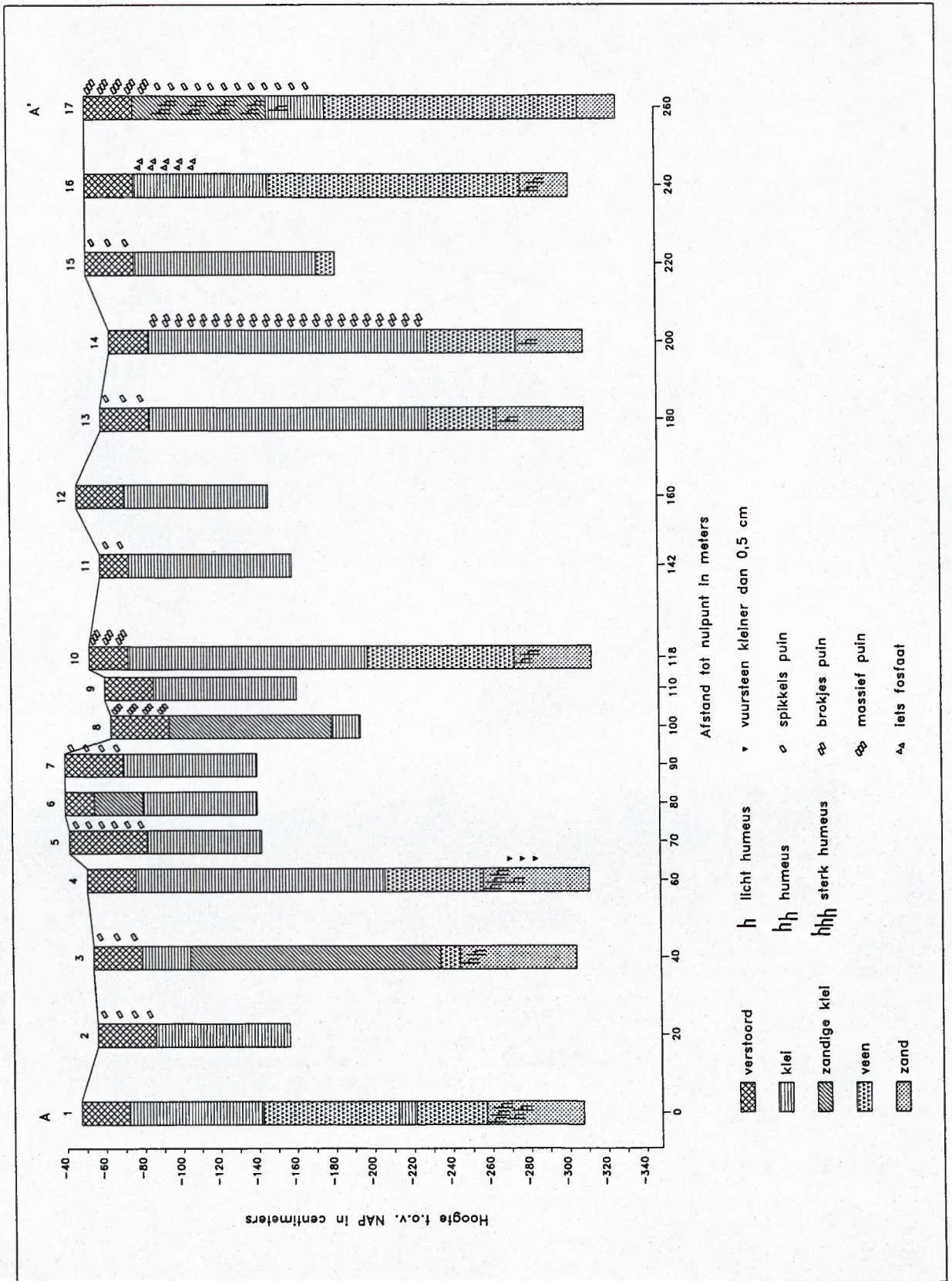
3 Booronderzoek

3.1 Methode

Booronderzoek maakt het mogelijk de diepteligging, de dikte en de stratigrafie van een archeologische laag (of lagen) exact te bepalen. Bij een waarderend booronderzoek worden systematisch boringen gezet in een dicht boornet. Dit is noodzakelijk om uitspraken te kunnen doen over de omvang, aard en conserverings-toestand van een vindplaats, met andere woorden om de waarde van een vindplaats te kunnen bepalen. Vastgesteld wordt onder andere in hoeverre het bodemprofiel intact is en/of eventuele archeologische sporen door natuurlijke erosie of antropogene verstoringen zijn aangetast.

Het booronderzoek op de locatie 'Sionsberg' is uitgevoerd met behulp van een guts met een diameter van drie cm. In totaal zijn tijdens het onderzoek 76 boringen gezet (figuur 2): 50 boringen werden geplaatst binnen vier elkaar kruisende raaien: raai A-A' (boringen 1-17); raai B-B' (boringen 18-30); raai C-C' (boringen 10, 25 en 31-39) en raai D-D' (boringen 4, 28 en 40-50). Vervolgens zijn binnen het vierkant dat door de raaien wordt begrensd, 25 boringen gezet in een dicht boornet (boringen 51-75). Buiten het onderzoeksgebied is één controleboring gezet (boring 76).

De diepte tot waarop is geboord, was niet voor alle boringen gelijk. Met een bepaalde regelmaat zijn boringen binnen de vier raaien doorgezet tot op het pleistocene zand (in totaal 20 boringen: 1, 3, 4, 10, 13, 14, 16-19, 22, 25, 28, 30, 32, 38-41 en 50). Ook twee boringen binnen het verdichte boornet bereikten deze diepte (boringen 67 en 68), alsmede controleboring 76. Deze diepere boringen hadden tot doel inzicht te verschaffen in de archeologische waarde van de pleistocene ondergrond. Buiten deze boringen bereikten de boringen 15, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 29, 32, 34, 48, 49, 65, 66 en 69 het veen. De resterende boringen zijn niet dieper gezet dan tot in de natuurlijke klei die op het veen ligt. Alle boringen hadden tot doel inzicht te verschaffen in de archeologische waarde van het gebied als (voormalig) terpterrein. Het verdichte boornet binnen de raaien diende inzicht te geven in het voorkomen, de dichtheid en de waarde van de dieper ingegraven archeologische sporen. De ligging en de hoogte van de boorpunten zijn in het veld ingemeten met behulp van een total station. De boringen zijn aan de hand van een standaard-formulier beschreven. Genoteerd werden onder meer de diepte, textuur, kleur, samenstelling van bodemverschijnselen en archeologisch materiaal (zoals vuursteen, aardewerk, al dan niet verbrand bot, houtskool, verbrande klei en baksteen). Het boorprofiel van raai A-A' geeft een algemene indruk van de bodemopbouw van het terrein (figuur 3).

Figuur 3: Boorprofiel raai A-A'.

3.2 Resultaten

Pleistocene ondergrond

Met betrekking tot de archeologische waarde van de pleistocene zandondergrond kan het volgende worden opgemerkt:

1. de top van de pleistocene ondergrond ligt op de aangeboorde plekken binnen het onderzochte terrein tussen 2,16 en 3,08 m -NAP. Al met al kan de top als vlak tot licht glooiend worden gekenmerkt;
2. getuige de volledige afdekking door veen en de aanwezigheid van een zwak ontwikkelde podzol in de noordwesthoek van het onderzoeksgebied is deze pleistocene top nog intact;
3. in de top van deze pleistocene ondergrond is geen archeologisch materiaal waargenomen.

Terpterrein

Met betrekking tot de onderzoekslocatie als voormalig terpterrein ('terpzool') kan het volgende worden vastgesteld:

1. de top van de natuurlijke ondergrond bestaat uit een (licht zandige) klei. Plaatselijk is sprake van een zandige klei. Hier en daar snijden deze mariene afzettingen dieper in het onderliggende veen (vergelijk figuur 3), zodat de aanwezigheid van voormalige prieden verondersteld mag worden. De top van de ongestoorde kleilagen bevindt zich op circa 0,70 m -NAP;
2. in geen enkele boring is een ophogingslaag waargenomen;
3. gezien het ruime aantal boringen is het aantal geconstateerde ongestoorde, in de natuurlijke ondergrond ingegraven archeologische sporen opvallend laag. Eigenlijk is alleen ter plaatse van boring 48 de vulling van een ongestoord archeologisch spoor aangetoond. De ingravingen ter plaatse van de boringen 13, 14, 34, 64, 66-69 en 71 gaan tamelijk diep (1,65 tot 1,95 m -Mv). Als vulling bevatten ze een slappe klei of een mix van klei met veenbrokken en in één geval wat puin (boring 14). In geen van deze vullingen zijn archeologische resten aangetroffen. De sporen wekken de indruk van recente datum te zijn. Mogelijk zijn ze gegraven tijdens de terpafgraving. In de boringen 17 en 20 werden eveneens diepere sporen aangeboord. Ook deze dateren waarschijnlijk niet uit de terptijd;
4. ter plaatse van de voormalige boerderij werd twee maal op ondoordringbaar puin gestoten (boringen 36 en 37).

Controleboring

Boring 76 toonde aan dat op deze plek buiten het onderzoeksterrein geen terplagen in de bodem aanwezig zijn.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Op grond van het onderzoek kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

1. de pleistocene zandondergrond van de onderzoekslocatie heeft hoogstwaarschijnlijk geen archeologische waarde;
2. de voormalige terp is diep afgegraven: behalve alle ophogingslagen zijn ook veel van de diepere sporen verdwenen. De archeologische waarde van de locatie als terpterrein is derhalve niet hoog; waardeloos is het terrein evenwel bepaald niet. Zo zijn er nog resten van de kadastraal bekende boerderij in de bodem aanwezig. Bovendien leert de ervaring op andere, vergelijkbare voormalige terplocaties dat —hoe gering in aantal ze soms ook zijn— de nog aanwezige diepere sporen archeologisch waardevolle informatie kunnen bevatten (vergelijk: Bos, 1995);
3. de terpsloot is goed bewaard. Van de radiaire inrichting van de directe omgeving van de voormalige terp zijn nog restanten aanwezig. Zij verlenen de onderzoekslocatie een cultuurlandschappelijke waarde.

4.2 Aanbevelingen

De conclusies leiden tot de volgende aanbevelingen:

1. bij de toekomstige inrichting van het terrein hoeft geen rekening gehouden te worden met de archeologische waarde van de zandondergrond;
2. het is raadzaam de bescherming van de locatie als terpterrein niet op te heffen vóór de uitvoering van een nader archeologisch onderzoek. Dit onderzoek zou de vorm kunnen hebben van een waarderend proefsleuvenonderzoek. Dit onderzoek dient zich bij voorkeur te richten op de resten van de historisch bekende boerderij alsmede op het opsporen en waarderen van laat-middeleeuwse sporen;
3. zolang het terrein beschermd wordt, wordt geadviseerd het gehele voormalige terpterrein zoals aangegeven op figuur 2, als grasland in gebruik te houden. Dit advies impliceert ook het meest zuidwestelijke deel weer als grasland in gebruik te nemen;
4. het verdient aanbeveling na te gaan in hoeverre het zinvol en haalbaar is de randsloot en eventueel ook (de resten van) de radiaire indeling van de directe omgeving van de voormalige terp bij de invulling van het industrieterrein te behouden dan wel op enigerlei wijze aan te duiden;
5. de herinnering aan deze terp, uithof en kapel en vooral de devotie voor Maria op deze plek kan levend gehouden worden door (bijvoorbeeld) bij de locatie een voorlichtingsbord te plaatsen en/of de plaatselijke historie te verwerken in de namen van de wegen in dit deel van het industrieterrein.

Literatuur

Boeles, P.C.J.A., 1951: *Friesland tot de elfde eeuw*. Den Haag (2de druk).

Bos, J.M., 1995: Terpzoelen, *Paleo-aktueel* 6: 64-66.

Eekhoff, W., 1847 Gemeente Dantumadeel (opname 1847). Kaartblad uit:
W. Eekhoff, *Nieuwe atlas van de provincie Friesland*. Uitgave 1859,
Leeuwarden.

Griede, J.W., 1978: *Het ontstaan van Frieslands Noordhoek*. Leeuwarden.

Knol, E., 1993: *De Noordnederlandse kustlanden in de Vroege Middeleeuwen*.
Groningen.

Langen, G.J. de, 1992: *Middeleeuws Friesland. De economische ontwikkeling van
het gewest Oostergo in de vroege en volle middeleeuwen*. Groningen.

Mol, H., 1997: Hilligen yn Fryslân: Us Leaf Frouwe op 'e Berch. *Fryslân* III (2):
12-13.

Schotanus, C., 1664: *Beschryvinge van de Heerlyckheydt van Frieslandt etc.*
Franeker.

Stiboka, 1981: *Bodemkaart van Nederland, Schaal 1:50.000, Toelichting bij kaart-
blad 6 West Leeuwarden en blad 6 Oost Leeuwarden*. Wageningen.

Taayke, E., 1996: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande 600 v.Chr.
bis 300 n.Chr.*. Groningen.

Topografische Dienst, 1960. *Hoogtekaart van Nederland (schaal 1:10.000, opname
1959)*. Emmen.

Wolters-Noordhoff, 1991: *Grote Provincie Atlas 1:25.000, Friesland*. Groningen.

Verklarende woordenlijst

antropogeen	ten gevolge van menselijk handelen (door mensen gemaakt\veroorzaakt)
marien	op de zee betrekking hebbend, bij of in zee voorkomend, door de zee gevormd
Pleistoceen	geologisch tijdperk dat ca. 2 miljoen jaar geleden begon. Gedurende deze periode waren er sterke klimaatwisselingen van gematigd warm tot zeer koud (de vier bekende IJstijden). Na de laatste IJstijd begint het Holoceen (ca. 8000 voor Chr.)
podzol	bodem met een uitspoelingslaag (E-horizont) en een inspoelingslaag (B-horizont). Het proces van het uitloggen van de E-horizont en de vorming van een B-horizont door inspoeling van amorfe humus en ijzer wordt podzolering genoemd

Gebruikte afkortingen

Mv	maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
RAAP	Regionaal Archeologisch Archiverings Project
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Overzicht van figuren

Figuur 1: Ligging van het onderzochte gebied (gearceerd); inzet: ligging in Nederland (ster).

Figuur 2: Resultaten bureauonderzoek en boorpuntenkaart.

Figuur 3: Boorprofiel raai A-A'.